

ks. Stanisław Garnczarski<sup>1</sup>

UNIwersYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY SEKCJA W TARNOWIE

## Początki polskiej pieśni kościelnej i jej tematyka<sup>2</sup>

Polska pieśń kościelna stanowi ważny element wielkiego dziedzictwa kultury religijnej Kościoła w Polsce. Nie ulega wątpliwości, że spełniła ona w przeszłości, i po dziś dzień spełnia, określoną rolę w życiu religijnym, społecznym, literackim i muzycznym narodu. Mówi się o jej zasługach w zachowaniu języka polskiego, świadomości i tradycji narodowych.

Dlatego przygotowując się do wielkiego jubileuszu 1050 rocznicy chrztu Polski, warto badać i przybliżać te zabytki kultury religijnej i narodowej, które wspomnianą rolę spełniały i czynią to także dzisiaj.

Począwszy od XIX wieku, wraz z rozwojem nauk historycznych, pojawiły się głosy wskazujące na potrzebę podjęcia systematycznych badań nad polską pieśnią kościelną, najpierw źródłowych, dokumentacyjnych, a następnie analitycznych i porównawczych. Zabiegi badawcze podjęli filolodzy, historycy kultury i liturgii oraz muzykolodzy.

### Początki polskiej pieśni religijnej

W powyższym omówieniu zajmować się będziemy polską pieśnią religijną jednogłosową przeznaczoną dla ludu, z pominięciem twórczości

---

<sup>1</sup> Ks. Stanisław Garnczarski – doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie muzykologii, adiunkt na Wydziale Teologicznym Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, autor oraz redaktor wielu publikacji muzykologicznych, teologicznych, w tym dotyczących głównie muzyki liturgicznej oraz kultury muzycznej.

<sup>2</sup> Tekst ten został wygłoszony jako wykład inauguracyjny w czasie inauguracji roku akademickiego na Wydziale Teologicznym Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie 13 października 2016 roku. Por. S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa w drukach od XVII do XX wieku*, cz. 1, Tarnów 2014, s. 237–243.

wielogłosowej. Powstanie tej pieśni, datowane na XIII wiek<sup>3</sup>, było w badaniach naukowców wyjaśniane przez wiele teorii, ze względu na wiele czynników, które mogły mieć wpływ na jej genezę. Hieronim Feicht wyklucza wcześniejsze jej powstanie, uzasadniając to ówczesnymi uwarunkowaniami zarówno społecznymi, jak i liturgicznymi. Bowiem przed wiekiem XIII duchowieństwo w Polsce, zwłaszcza zakonne, było w przeważającej części obcego pochodzenia, zaś nieliczni duchowni diecezjalni nie dbali o dopuszczenie wiernych do aktywnego udziału w liturgii.

Pierwsza badana teoria powstania polskiej pieśni wywodzi ją z tzw. kierlesz<sup>4</sup>. Jest to fonetyczne przekształcenie krótkiej formuły *Kyrie eleison*, występującej w średniowieczu częściej z elizją *Kyrieleison*, zrozumiałej i dostępnej nawet najprostszym ludziom, cieszącej się w wiekach średnich ogromną popularnością. Śpiewano ją od kilku do kilkaset razy przy różnych okazjach: przy procesjach błagalnych z relikwiami, jako refren przy *Credo*, w podróży, w czasie pielgrzymek, w drodze do i z kościoła, przy poświęcaniu świątyń, w czasie intronizacji władców i biskupów, opatek i opatów, na zakończenie kazań, przed i po bitwie. Śpiew kierleszu przy takich okazjach jest potwierdzone w Czechach, na Węgrzech i w Niemczech<sup>5</sup>.

Jednakże w Polsce nie słyszy się prawie nic o kierleszach nawet podczas największych uroczystości, jak koronacja Bolesława Śmiałego w roku 1076, konsekracja katedry gnieźnieńskiej w roku 1064, druga konsekracja w obecności Władysława Hermana w roku 1097, czy powitanie biskupa bamberskiego Ottona przybywającego do Gniezna w roku 1124. Takich uroczystości można by wskazać więcej. Jediną notatką o „kierlesz” w Polsce jest ta umieszczona w Kronice Wołyńskiej z ok. roku 1245, mówiąca: „Polacy śpiewali «kierlesz» przed walką z Wasylką”<sup>6</sup>.

---

<sup>3</sup> E. Hinz, *Zarys historii muzyki kościelnej*, Pelplin 2000, s. 258.

<sup>4</sup> Zob. H. von Fallersleben, *Geschichte des deutschen Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit*, Hannover 1861, s. 11–12 (pozycja fundamentalna o początkach religijnych śpiewów niemieckich); J. Overath, *Das deutsche Kirchenlied*, [w:] H. Lemacher, G. Fellerer, *Handbuch der katholischen Kirchenmusik*, Essen 1949, s. 276; B. Stäblein, *Kyrie*, [w:] MGG, t. 7, szp. 1944; G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni religijnych do poł. XVI w. Studium muzykologiczne*, 1972, s. 18 (praca magist. w AKUL).

<sup>5</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 237.

<sup>6</sup> Por. H. Feicht, *Polska pieśń średniowieczna*, [w:] H. Feicht, *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, red. Z. Lissa i in., Kraków 1975, s. 376–377.

Tak więc trudno wywodzić polską pieśń religijną w Polsce od „kierlesz”, w przeciwieństwie do innych krajów europejskich, takich jak Czechy, Węgry czy Niemcy, gdzie powyższy proces miał miejsce<sup>7</sup>.

Wskazywanym przez Feichta, przeciwnika teorii kierleszowej, źródłem polskiej pieśni jest wprowadzenie odmawiania w języku polskim, zaraz po odczytaniu Ewangelii, *Ojcze nasz* i *Wierzę*<sup>8</sup> w każdą niedzielę i święto. Zarządzono to na synodzie we Wrocławiu, zwołanym przez legata papieskiego Jakuba Pantaleona w 1248 roku. Postanowienie to przypomniano jeszcze w roku 1257, zaś na synodzie łęczyckim w 1285 zwołanym przez Jakuba Świnkę nakazano, „by po Credo mszalnym wykładano ludowi *Wierzę, Ojcze nasz* i *Zdrowaś* po polsku”<sup>9</sup>. Po pewnym czasie, potrzebnym, by zgromadzona wspólnota nauczyła się płynnie odmawiać pacierz, wprowadzona recytacja mogła się przerodzić w śpiew. W zabytkach muzycznych zawierających pieśni można spotkać nierzadko uwagę, że dana pieśń może być śpiewana na melodię Dekalogu, co zakłada, iż chodzi o melodię popularną i powszechnie znaną przez wiernych.

Cenną jednak uwagę podaje Gizela Skop, pisząc: „[...]trudno uważać śpiewany pacierz za źródło polskich pieśni – w ścisłym tego słowa znaczeniu, ponieważ nie da się wykazać jakichkolwiek linii łączących, powiązań genetycznych pomiędzy melodiami pacierza, które się *de facto* nie zachowały, a najstarszymi naszymi pieśniami wielkanocnymi. Niewątpliwą zasługą Hieronima Feichta jest natomiast wskazanie na śpiew pacierza jako na wstępny etap, torujący drogę do języka polskiego w liturgii Kościoła”<sup>10</sup>.

Nie podważając w sposób definitywny żadnej z wymienionych tez o powstaniu polskiej pieśni religijnej, należy przyjąć, że wspomniane teorie wzajemnie się uzupełniają. Ponadto badania w tej kwestii świadczą o jeszcze jednej tezie, która, jak się wydaje, dominuje coraz bardziej, mianowicie tej, że źródłem pieśni w Polsce jest łacińska hymnodia, tłumaczona mniej lub bardziej wiernie na język polski<sup>11</sup>. W Polsce problematyką związku chorału z pieśnią *explicite* religijną zajmował się wspomniany już powyżej Feicht. Najwięcej miejsca poświęcił on temu zagadnieniu w studium muzykologicz-

<sup>7</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 238.

<sup>8</sup> T. Gromnicki, *Synody prowincjonalne*, Kraków 1885, s. 67.

<sup>9</sup> Por. H. Feicht, *Polska pieśń średniowieczna...*, s. 378.

<sup>10</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 32–33.

<sup>11</sup> I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001, s. 146.

nym nad pieśnią *Bogurodzica*<sup>12</sup>. W innych opracowaniach Feicht stwierdza ogólnie, że pieśni z XIV i XV wieku są najczęściej tłumaczeniami lub parafrazami sekwencji i hymnów łacińskich<sup>13</sup> lub też, że pośród różnych teorii tłumaczących genezę polskiej pieśni kościelnej znajdują się i takie, które wywodzą ją z chorału gregoriańskiego (z *Kyrie eleison*, z sekwencji i tropów)<sup>14</sup>.

Potwierdzają to wiadomości o kształtowaniu się języka ogólnopolskiego, który powstał dopiero po upływie pewnego czasu od wkroczenia na tereny Polski chrześcijaństwa. Wiadomo, że oficjalnym językiem Kościoła była łacina, używana nie tylko w liturgii, ale również, z braku języka ogólnopolskiego oraz wskutek ścisłej więzi pomiędzy Kościołem a państwem, w administracji państwowej<sup>15</sup>. Jak już wspomniano, kształtowanie się języka było procesem trwającym jakiś czas, zwłaszcza jeśli chodzi o powstanie literatury w języku polskim. Musiał on przebyć ewolucję od form najniższych do bardziej rozwiniętych, które umożliwiały wspomniane zjawisko. Pieśni należą do twórczości poetyckiej, której powstanie warunkuje doskonalszy rozwój języka. Dlatego szukanie wzorca twórczości pieśniowej w łacińskich hymnach było jak najbardziej uzasadnione<sup>16</sup>.

Powstanie polskiej pieśni religijnej wynikało, jak się wydaje, przede wszystkim z zapotrzebowania wiernych, zwłaszcza tych, dla których literacka łacina była niedostępna, gdyż była nieznana. Jak dowodzi Skop<sup>17</sup>, w zakresie zapotrzebowania społecznego w Kościele na pieśń polską ważną grupę stanowili wykonawcy, a wśród nich – kobiety, które odcięte od źródeł wiedzy i studiów, nieznające języka łacińskiego, domagały się modlitw i śpiewów w języku dla siebie zrozumiałym. Wspomniana badaczka wymienia najstarsze dzieła literackie w tej dziedzinie, podkreślając, że zostały napisane dla kobiet. Wspomina o św. Kindze, która w XIII wieku korzystała z nieznanego nam polskiego przekładu psalterza, a także o zachowanym XIV-wiecznym psalterzu królowej Jadwigi, o biblii królowej Zofii – z połowy

---

<sup>12</sup> H. Feicht, *Bogurodzica*, [w:] H. Feicht, *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, s. 131n.

<sup>13</sup> H. Feicht, *Polskie średniowiecze*, [w:] H. Feicht, *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, s. 98.

<sup>14</sup> H. Feicht, *Mittelalterliche Choralprobleme in Polen*, [w:] H. Feicht, *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, s. 263.

<sup>15</sup> T. Milewski, *Rola Kościoła w rozwoju polskiego języka literackiego*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz i in., t. 2, Lublin 1969, s. 107, 111.

<sup>16</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 239.

<sup>17</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 40.

xv wieku, czy o dwóch modlitewnikach z tego samego wieku: Konstancji i Nawojki. Również w wieku xvi były w użytku dwa największe zachowane kancjonały: kórnicki i czartoryski, także przeznaczone dla kobiet<sup>18</sup>. Potwierdzeniem tej tezy według Skop jest stwierdzenie Aleksandra Brücknera, który nazwał kobiety inicjatorkami ruchu literackiego w języku polskim<sup>19</sup>. Polskiej pieśni potrzebował także prosty lud, który był jedynie niemy świadkiem sprawowanej liturgii. Pieśni polskie powstawały także w ramach licznych bractw kościelnych, co zwłaszcza od czasów Władysława z Gielniowa poświadczają licznie zachowane świadectwa<sup>20</sup>. Zresztą wymieniony Władysław z Gielniowa jest także pierwszym znanym z imienia poetą piszącym w języku polskim. Tworzył również pieśni religijne śpiewane po kazaniu, np. *Pieśń o Męce Pańskiej, Jezusa Judasz sprzedał* (tzw. *Żołtaz Jezusów*; 1488)<sup>21</sup>.

Drugim ważnym motywem powstawania pieśni w języku polskim było zapotrzebowanie na nie w czasie różnych obrzędów religijnych, zarówno pozaliturgicznych, jak i w samej liturgii. Przykładem pierwszych były powstające w XIII wieku w całej Europie pieśni pokutne biczowników w językach narodowych. Motorem powstawania religijnych ruchów biczowników były trudne warunki społeczno-polityczne czy rozprzestrzeniające się zarazy, choroby, uznawane za znak gniewu Bożego i końca czasów. Kroniki polskie odnotowały pojawienie się biczowników w roku 1261 i 1349<sup>22</sup>, jednakże nie ma pewności, czy to nie byli biczownicy niemieccy ani czy wykonywali pieśni w języku polskim. Podobnie nie ma dokładniejszych danych o śpiewach biczowników w roku 1349. Można przyjąć za Feichtem, że wpływ biczowników na polską pieśń religijną był niewielki, a za Skop zastanawiać się nad możliwością wpływów w badanej kwestii, mających miejsce w XIII-

<sup>18</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 40.

<sup>19</sup> A. Brückner, *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej*, t. 1, *Kazania i pieśni*, Warszawa 1902, s. 177.

<sup>20</sup> K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów 1933, s. 130–132; C. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, t. 1, Kraków 1933, s. 310–317; K. Grudziński, *Najstarsze zabytki rękopiśmienne języka polskiego w zbiorach bernardyńskich (do poł. xvi w.)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 4 (1962), s. 357.

<sup>21</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 240.

<sup>22</sup> Godysław Baszko opowiadał o procesji biczujących się, postępujących za krzyżem i dwoma ludźmi z zapalonymi pochodniami: „Quos duo cum vexillis et duabus candellis praecedebant, quendam cantilenam praecinentes” w roku 1261 (za: W. A. Maciejowski, *Kronika Boguchwała i Godysława Paska*, [w:] *Monumenta Poloniae historica*, wyd. A. Bielowski, t. 2, Lwów 1872, s. 587).

-wiecznej Polsce i wywodzących się z rzymskich saturnaliów związanych najczęściej, ale nie tylko, z obchodem kalend styczniowych, igrzysk religijnych. Jednakże, jeżeli doszukiwać się wpływów na polską pieśń tej instytucji, potępionej przez papieża Innocentego III, to wolno przypuszczać, że w nich można szukać początków naszych najstarszych kolęd, które zanim weszły do kościoła, mogły być śpiewane przez lud właśnie dzięki tej formule muzycznej<sup>23</sup>. Polska pieśń religijna była wykonywana także w czasie procesji dni krzyżowych, podczas pielgrzymek do miejsc odpustowych<sup>24</sup>.

Sprawa wykonywania polskich pieśni w ramach liturgii nie jest do końca wyjaśniona. Wielu badaczy polemizowało ze sobą na ten temat. Jan Fijałek wysuwał tezę o szerokim zastosowaniu polskiej pieśni, zwłaszcza w tzw. mszy katechumenów. Neofici w sposób szczególny, według niego, potrzebowali zrozumiałego przekazu prawd wiary i treści religijnych<sup>25</sup>. Jednakże Brückner i wielu innych autorów nie podzielają tego poglądu, opierając swe zdanie na normach ustawodawstwa kościelnego, regulującego w sposób dosyć radykalny używanie polskich pieśni w liturgii<sup>26</sup>.

Wiadomo, że polskie śpiewy występowały w ramach łacińskich dramatów liturgicznych, które należały do liturgii, a równocześnie były pewnego rodzaju widowiskiem poszerzającym mistagogię liturgiczną. Początków dramatu liturgicznego dopatrujemy się we Francji, skąd szybko rozprzestrzenił się na inne kraje. W Polsce ślady tej formy znajdujemy już na przełomie XII i XIII wieku. Natomiast posiadamy wiadomości o kilkuset dramatach liturgicznych na terenie Polski powstałych do I poł. XVI wieku, rozsianych po mszałach, brewiarzach i graduałach. Szerzej o tej kwestii pisze Julian Lewański<sup>27</sup>, Gizela Skop<sup>28</sup> oraz Hieronim Feicht<sup>29</sup>. Najstarszym dokumentem

<sup>23</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 44.

<sup>24</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 240.

<sup>25</sup> „[...] odpowiednio do potrzeby utwierdzenia ludu w prawidłach nowej religii, w których jak w każdym kulcie religijnym, zwłaszcza u Słowian, pieśni odgrywały rolę bardzo znaczną wysuwa się na plan pierwszy w liturgii kościelnej część jej dydaktyczna: msza katechumenów, prawdziwie «liturgia ludowa», bo z modłami, śpiewem i nauczaniem ludu. W niej mieści się język narodowy, z niej i w niej wyrasta pieśń ludu nabożna” (J. Fijałek, *Bogurodzica*, „Pamiętnik Literacki” 2 [1903], s. 191).

<sup>26</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 241.

<sup>27</sup> J. Lewański, *Dramat i dramatyzacje liturgiczne w średniowieczu polskim*, [w:] *Musica Medii Aevi*, red. J. Morawski, t. 1, Kraków 1965, s. 96–174.

<sup>28</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 46.

<sup>29</sup> H. Feicht, *Polskie średniowiecze*, s. 77–78.

wymieniającym śpiewy polskie, a dokładnie wielkanocne, było *Ordinarium Plocensis ecclesiae* z ok. 1350 roku. O pieśni polskiej w liturgii mówią też teksty średniowiecznych kazań, zamieszczając incipity pieśni polskich, wykonywanych czy to przed kazaniem, w jego trakcie czy po nim<sup>30</sup>.

### Tematyka pierwszych pieśni w języku polskim

Istniejący od XIII wieku wąski krąg tematyczny polskiej pieśni religijnej jest reprezentowany przez najstarszy rodzimy zabytek hymnologiczny – *Bogurodzicę* oraz pierwsze pieśni wielkanocne (*Wstal smartwich crol nas Synboży*, wykazująca bezpośredni związek z *Bogurodzicą*; zwrotki sekwencji *Victimae paschali* wykonywane na przemian w języku łacińskim i polskim)<sup>31</sup>.

Jerzy Woronczak uważa *Bogurodzicę*, a ściślej mówiąc, dwie najstarsze jej zwrotki za dwa tropy litanijnego *Kyrie eleison*, które mogły być wykonywane w liturgii Wigilii Paschalnej przed rozpoczęciem mszy wigilii. Łączy więc powstanie pieśni z liturgią. Udowadnia, że początkowy odcinek melodii *Bogurodzicy* pokrywa się z melodią *Kyrie eleison* litanii, której najstarszy zapis w postaci cheironomicznej pochodzi z Antyfonarza z Münden z lat 1024–1027, a zapis na liniach nutowych z rękopisu z Grazu z ok. 1200 roku (Bibl. Uniw. Ms. Sygn. 807). W Polsce melodia tej litanii, w postaci nieco zmienionej, zaczyna się pojawiać w przekazach od XIV wieku.

Feicht dopatruje się wzorca melodycznego dla początku *Bogurodzicy* w piosence francuskiego truvera Jehana de Braine (Żan dy Bren) (zm. 1240) pt. *Par déssor l'ombre d'un bois* (*Par dezor lombr dyn bła*). Jego zdaniem *Bogurodzica* mogła powstać jedynie wśród sfer polskiego rycerstwa i dla niego została przeznaczona, a po uproszczeniu melodii do postaci sylabicznej faktycznie była wykonywana przez polskich rycerzy w bitwie pod Grunwaldem (1410), pod Nakłem (1430) i Wiłkomierzem (1435).

Informacji o zachowanych pieśniach wielkanocnych z XIV wieku dostarczają nam przede wszystkim rękopisy płockie z tego stulecia. *Ordinarium Plocense* z ok. 1350 roku w redakcji rezurekcji podało porządek śpiewów w czasie procesji do Bożego Grobu.

Z czasem krąg tematyczny zaczął się rozszerzać, obejmując pieśni pasyjne. Najdawniejszą polską pieśnią pasyjną są tzw. *Godzinki o Męce Pańskiej*

<sup>30</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 49–50.

<sup>31</sup> S. Garnczarski, *Polska pieśń adwentowa...*, s. 241.

rozpoczynające się od słów *Jezus Chrystus, Bóg człowiek*<sup>32</sup>, będące przykładem średniowiecznego łacińskiego hymnu – *Patris sapientia*. Drugą najstarszą jest pieśń *Wszego świata wszytek lud*<sup>33</sup> – siedmiowersowa pieśń wyrażająca żal z powodu śmierci Chrystusa.

Kolejny tematycznie dział obejmuje pieśni maryjne, wśród nich pierwszy polski przekład *Salve Regina (Zdrowa crolewno, Mathko myłoszerdza)*<sup>34</sup>. Z końca XIV wieku, a dokładnie z 1399 roku posiadamy pierwszy wierszowany dekalog – *Pirzwa każń Tworca naszego, nie masz mieć Boga innego*<sup>35</sup>.

Wiek XV przynosi dalsze poszerzenie tematyki pieśni. Znajdujemy już pieśni bożonarodzeniowe: najstarszą jest *Zdrów bądź, Królu anjelski*<sup>36</sup>, dalej kolejne pieśni pasyjne – w XV wieku znajdujemy ich osiem, pieśni wielkanocne, o Duchu Świętym, pieśni o Bożym Ciele, pieśni maryjne, pieśni o świętych i inne.

\* \* \*

Najstarsze polskie pieśni religijne musiały mieć charakter dogmatyczno-kerygmataczny, ponieważ miały one spełniać funkcję katechezy inicjacyjnej, wobec bardzo rzadko głoszonych kazań przez biskupów i zakonników. W wieku XV sytuacja się zmienia, kazania głosi się bardziej systematycznie – w związku z czym pieśń religijna przyjmuje inny charakter: staje się w większym stopniu wyrazicielką przeżyć religijnych wiernych, uprawiających nowe formy pobożności w różnego rodzaju bractwach religijnych. Ten wzrost lirycznego i subiektywnie wyrażanego repertuaru pieśniowego należy uznać za jedną z cech rozwoju pieśni w XV wieku.

W tym okresie stwierdzamy zatrzymanie się procesu liturgizacji pieśni. Żadna z licznych XV-wiecznych pieśni nie powiększyła repertuaru pieśni dopuszczonych do wykonywania w ramach liturgii. Jedynie dzięki

---

<sup>32</sup> G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 75.

<sup>33</sup> Najstarszy zapis tej pieśni znajduje się w Agendzie Mikołaja Trąby (zm. 1422). H. Feicht, *Polskie średniowiecze*, s. 96; H. Feicht, *Polska pieśń średniowieczna*, s. 66; Skop twierdzi, iż Feicht błędnie zalicza tę pieśń do pieśni wielkanocnych i podaje informację, że znajdowała się w Agendzie Mikołaja Trąby. Zob. G. M. Skop, *Powstanie i rozwój polskich pieśni...*, s. 75.

<sup>34</sup> W. Wisłocki, *Katalog rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1881, s. 327.

<sup>35</sup> M. Bobowski, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, Kraków 1893, s. 117.

<sup>36</sup> A. Brückner, *Średniowieczna pieśń religijna polska*, Kraków 1923, s. 108–109.



liturgizacji dotrwały do naszych czasów najstarsze pieśni wielkanocne, i odwrotnie: brak nowych liturgizacji spowodował, że ogromna większość pieśni xv-wiecznych została wkrótce zapomniana.

Oceniając repertuar pieśniowy xv wieku pod kątem jego oryginalności i proveniencji, w dalszym ciągu obserwujemy obecność przekładów, parafraz pieśni i śpiewów łacińskich i czeskich. Większość pieśni zachowała się bez nut, w niektórych jednak wypadkach europejskie źródła pozwoliły odtworzyć ich melodie.

Należy wreszcie podkreślić fakt pojawiania się pierwszych zbiorów pieśni. Chodzi tutaj przede wszystkim o tzw. zbiór łysogórski, kancjonał Przeworszczyka oraz rękopis z Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie, sygn. 41. Grupowanie pieśni w zbiorach świadczy o rosnącym społecznie zapotrzebowaniu na pieśni w języku polskim.

## Bibliografia

- Brückner A., *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej*, t. 1, *Kazania i pieśni*, Warszawa 1902.
- Brückner A., *Średniowieczna pieśń religijna polska*, Kraków 1923.
- Feicht H., *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, red. Z. Lissa i in., Kraków 1975.
- Fijałek J., *Bogurodzica*, „Pamiętnik Literacki” 2 (1903), s. 1–27, 163–191, 353–378.
- Garnczarski S., *Polska pieśń adwentowa w drukach od xvii do xx wieku*, cz. 1, Tarnów 2014.
- Gromnicki T., *Synody prowincjonalne*, Kraków 1885.
- Grudziński K., *Najstarsze zabytki rękopismienne języka polskiego w zbiorach bernardyńskich (do poł. xvi w.)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 4 (1962), s. 357–362.
- Hinz E., *Zarys historii muzyki kościelnej*, Pelplin 2000.
- Kantak K., *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów 1933.
- Lewański J., *Dramat i dramatyizacje liturgiczne w średniowieczu polskim*, [w:] *Musica Medii Aevi*, red. J. Morawski, t. 1, Kraków 1965, s. 96–174.
- Maciejowski W. A., *Kronika Boguchwała i Godysława Paska*, [w:] *Monumenta Poloniae historica*, wyd. A. Bielowski, t. 2, Lwów 1872, s. 454–598.
- Pawlak I., *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001.
- Skop G. M., *Powstanie i rozwój polskich pieśni religijnych do poł. xvi w. Studium muzykologiczne*, 1972 (praca magisterska w Archiwum KUL).

Wisłocki W., *Katalog rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1881.

## Streszczenie

Polska pieśń kościelna, jednogłosowa i przeznaczona dla ludu, stanowi ważny element wielkiego dziedzictwa kultury religijnej Kościoła w Polsce. Jej pojawienie się było w badaniach naukowców wyjaśniane przez wiele teorii. Powszechnie przyjmuje się, że powstała najprawdopodobniej w XIII wieku. Pierwsza badana teoria wywodzi ją z tzw. *kierleszu*, fonetycznie przekształconej krótkiej formuły *Kyrie eleison*, śpiewanej przy różnych okazjach. Jednakże, poza kilkoma przypadkami, nie słyszy się w Polsce nic o „*kierleszu*”. Preferowanym przez Feichta, przeciwnika teorii *kierleszowej*, źródłem polskiej pieśni jest wprowadzenie odmawiania w języku polskim pacierza w każdą niedzielę i święto, zaraz po odczytaniu Ewangelii. Jednakże można uznać te praktyki jako wstępny etap torujący drogę dla polskiej pieśni. Dominującą teorią jest ta, mówiąca, że źródłem pieśni w Polsce jest łacińska hymnodia, tłumaczona mniej lub bardziej wiernie na język polski. Powstanie polskiej pieśni religijnej wynikało przede wszystkim z zapotrzebowania wiernych na nie w obrzędach religijnych, zarówno pozaliturgicznych, jak i w samej liturgii. Pierwsze pieśni w języku polskim reprezentowały pieśni wielkanocne, pasyjne oraz maryjne.

## Słowa klucze

pieśń polska, liturgia, hymnodia łacińska, *kierlesz*

## Summary

### **Beginnings of the polish church chant and its themes**

Polish church chant, monodic and designed for people is an important part of the great heritage of religious culture of the Polish Church. Its appearance was in the scientists research explained by many theories. It is commonly assumed that the most likely formed in the thirteenth century. The first analyzed theory derives it from so called *kierlesz*, phonetically transformed into a short formula *Kyrie eleison*, sung on various occasions. However, except for a few cases, you do not hear anything in Poland about *kierlesz*. Feicht – the opponent of *kierlesz* theory – preferred source of Polish song is the introduction of recitation in Polish prayers

on Sundays and holiday, right after the reading of the gospel. However, these practices can be regarded as a preliminary stage that paves the way for Polish chants. The dominant theory is saying that the source of the song in Poland is Latin *hymnodia*, translated more or less accurately into Polish. The creation of Polish religious chant was primarily due to the demand of the faithful for religious rites, both beyond the liturgical, and in the liturgy itself. The first chants in Polish represented Easter chants, Passion chants and Marian chants.

### **Keywords**

Polish chant, liturgy, Latin *hymnodia*, *kierlesz*